

ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ DRAMATİK ƏSƏRLƏRİN ÖYRƏDİLMƏSİ YOLLARI

Yeni nəsillə ədəbiyyat dərslərinə dramatik əsərlər daxil edilərkən fənn kurikulumunun tələbləri, bədii mətnin gənc nəslin təlim-tərbiyəsi baxımından əhəmiyyəti, ideya-bədii məziyyətləri əsas götürülmüşdür. Mühüm məsələlərdən biri də təlim materialı olaraq seçilmiş əsərlərin məktəblilərin yaş və bilik səviyyəsinə, qavrama imkanlarına uyğunluğunun diqqətdə saxlanmasıdır. Bədii əsər mövzu, ideya, problematika baxımından gənc nəslin fəal, yaradıcı şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasına geniş imkanlar yaratmalıdır.

Dərsdə dramatik əsərlərin məzmununun öyrənilməsi, təhlili zamanı müasir metodik tələblər gözlənilməlidir. Bu baxımdan müəllimin bələdçilik və tədqiqatçılıq fəaliyyətindən, metodik ədəbiyyatı, qabaqcıl pedaqoji təcrübəni öyrənilən yaradıcı tətbiq etməsindən çox şey asılıdır.

Dramatik əsərin öyrənilməsi ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin söz sənəti ilə ünsiyyətinin mühüm yollarından biridir. Şagird - oxucu dramatik əsərlə ilkin tanışlıq zamanı orada təsvir olunan hadisələri təxəyyülündə canlandırmaqlı, qəhrəmanların monoloq və dialoqlarının mahiyyətini ilkin qavramalı, qaldırılan mənəvi problemlər, qəhrəmanların səciyyəsi, hadisələrin gedişi haqqında müəyyən təsəvvür qazanmalıdır.

Ədəbiyyat dərslərində öyrənilən əsərin janrı xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan dərsdə ilk növbədə dramatik əsərlər barədə nəzəri biliklər verilməsi zəruridir. Metodist allim B.Həsənlı yazır ki, dərsdə dramatik əsərlə bağlı bir sıra ədəbi-nəzəri anlayışların mənimsənilməsi üzrə iş (dram, komediya, faciə, monoloq, dialoq, səhnə, şəkil, pərdə, remarka və s.) aparılmalıdır. Yekunlaşdırıcı dərsdə dramatik əsər üzrə mənimsənilmiş biliklər ümumiləşdirilir, nəticə çıxarılır [4, s. 262].

Ədəbiyyat dərslərində şagirdlərə dramaturgiya, dialoq və monoloq anlayışlarının aydınlaşdırılmasına ehtiyac duyulur. Dramaturgiya şagirdlər tərəfindən daha çox teatr, səhnə ilə əlaqələndirilir. Dramatik əsərin mərkəzində həyatı konflikt durur, münaqişənin həll yolu personajların bir-biri ilə, şəraitlə, gərgin mübarizəsindədir.

Şagirdlərin nəzərinə çatdırılır ki, dramatik əsərdə geniş yer tutan ədəbi qəhrəmanların mükəllimləri dialoq adlanır. Bunun mənası səhnədə iki adamın üz-üzə danışması deməkdir. Əgər səhnədə bir neçə adam qarşılıqlı söhbət edərsə, belə səhnələr kütləvi səhnələr deyilir. Bəzən səhnədə ancaq bir adam da tək danışa bilər ki, buna monoloq deyilir.

Məlumdur ki, dram sözünün mənası hərəkət deməkdir. Müəllim sinifdə müzakirə üçün əsərdə dramatik konfliktin, hərəkətin inkişafını müəyyən edən əsas hadisələri seçməlidir. Dramatik əsərdə müəllif təsviri, hadisələrin nağıl edilməsi olmur. Müəllifin nitqi yalnız replikalarda görünür və personajların başına gələnləri oxucu onlardan öyrənir. Dramaturq öz personajları haqqında danışmış, onları hərəkətdə göstərir. Epik janrlardan fərqli olaraq qəhrəmanların xüsusiyyətləri, şifahi portret və ya obrazın digər komponentləri yoxdur. Odu ki, dərsdə məktəblilərə dramatik əsərlərdəki personajları və hadisələri göz önündə canlandırmağa, problemi, konfliktə anlamağa yönləndirən, təxəyyülün fəallaşdırılmasına sövq edən metod və üsulların tətbiqi vacibdir.

Diqqəti bu sahədə məktəb təcrübəsindəki problemlərə cəlb edən S.Hüseynoğlu yazır ki, dramatik əsərlərin tədrisindəki çətinlik ədəbi növün mahiyyətindən, özünəməxsusluğundan irəli gəlir. Personajların xarakteri, həyata baxışı onların dilindən və əsərin digər iştirakçılarının danışığından bəlli olur... Dramaturqun niyyəti, ideyaları başqaları - əsərin qəhrəmanları tərəfindən bəyan edilir, əhvalat və hadisələr də çox vaxt danışiq-nitq nəticəsində təsəvvür olunur. Bütün bunlar dramatik növə daxil olan əsərlərin kifayət qədər mütaliə təcrübəsi olmayan şagirdlər tərəfindən çətin qavranılmasına səbəb olur [5, s. 150].

Dramatik əsərlərin oxunması və təhlili üzrə ədəbiyyat dərslərində müəyyənləşdirilmiş standartların reallaşdırılması və təlim nəticələrinin əldə edilməsi üçün bir sıra məsələlər diqqətdə saxlanılmalıdır:

1. Şagirdləri dramatik mətnin oxusunun növləri, xüsusiyyətləri ilə tanış etmək;
2. Şagirdlərdə dramatik əsərləri mütaliə təcrübəsini formalaşdırılması;
3. Dramatik əsərin bədii sistemi haqqında bilikləri formalaşdırmaq və onun təhlili üsullarını mənimsətmək;
4. Dramatik əsərlərin oxusu, təhlili vasitəsilə həyatı bacarıqların formalaşdırılması, mənəvi-estetik dəyərlərin aşılması;

Şagirdlərə dramatik əsərlərin oxusuna maraq oyaatmaq, mətndəki tanış olmayan söz və ifadələrin müəyyənləşdirmək və mənasının aydınlaşdırmaq, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən baş çıxarmaq, əsəri təhlil etmək və qiymətləndirmək bacarığı aşılması müəllimin qarşısında duran mühüm vəzifələrdir.

Şagirdlərin əsər barədə ilkin təəssüratları diqqətlə öyrənilməlidir. Bu zaman onların ciddi həyat ziddiyyətləri və möhkəm xarakterlər toqquşmasının mahiyyəti barədə əsaslandırılmamış, birtərəfli fikirləri sonrakı mərhələlərdə geniş müzakirə olunmalıdır.

Dramatik əsərlərin məzmunu üzrə iş zamanı müəllimin giriş sözü və ya giriş müsahibəsi ilk növbədə məktəblilərdə əsərə maraq oyaatmaq, mətnin dərinə qavranılması üçün zəmin hazırlamaq məqsədi izləyir. Təlim prosesində müzakirə, debat, müqayisə kimi interaktiv metodların, oxu strategiyalarının, fərqli iş növlərinin tətbiqi məktəblilərin yaş xüsusiyyətləri və hazırlıq səviyyəsindən, həmçinin müəllimin qarşısına qoyduğu təlim məqsədlərindən asılıdır.

¹⁰² ADPU-nun magistrantı

Dramatik əsərin teatrla birbaşa əlaqəsini açmaq xüsusilə vacibdir. Bu məqsədlə məktəbdə öyrənilən dramatik nümunələrin – M.F.Axundzadənin “Hekayəti Müsyö Jordan həkimi nəbatat və dərviş Məstəli şah caduküni -məşhur”, N.Vəzirovun “Müsiyəti-Fəxrəddin”, Hüseyn Cavidin “İblis”, Cəlil Məmmədquluzadənin “Anamın kitabı”, Cəfər Cabbarlının “Oqtay Eloğlu”, Səməd Vurğunun “Vaqif”, İlyas Əfəndiyevin “Xurşidbanu Natəvan,” Anarın “Keçən ilin son gecəsi” əsərlərinin tamaşası ilə bağlı materiallardan, internet şəbəkəsində (You Tube) olan səhnələşdirmələrdən istifadə etmək müsbət nəticə verir.

təcrübəsi göstərir ki, müəllimin imkan daxilində şagirdlərin kollektiv şəkildə teatrda tamaşaya baxışını təşkil etməsi məqsədəuyğundur. Eyni zamanda dramatik mətnin öyrənilməsi üçün internet şəbəkəsindən istifadə etməklə əsərin teatr tamaşasına baxış təşkil edilməsi, müzakirə aparılması faydalıdır. Dərsdə öyrənilən əsərin səhnə tarixinə və Azərbaycan teatrının tarixinə dair bəzi məlumatlardan istifadə edilməlidir.

Dramatik əsərin məzmununun öyrənilməsinə bədii mətnəndən səciyyəvi parçaların sinifdə oxunması ilə başlanır. Eyni zamanda vaxt imkanlarının məhdudluğu nəzərə alınaraq, əsərdən müəyyən parçaların növbəti dərsə qədər müstəqil oxu üçün tövsiyə olunması zəruridir. Təcrübə göstərir ki, əsərin rollar üzrə oxusu (dramatik oxu) da şagirdlərdə böyük maraq oyadır və həvəslə icra edilir.

Dərsdə müəllimin müəyyən parçaları ifadəli və şərhli oxusu da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Oxu prosesi yeri gəldikcə müəllimin şərhli ilə müşayiət olunmalı, şagird qavraması üçün çətinlik yaradan məsələlərlə bağlı zəruri açıqlamalar verilməlidir. Əsərin məzmunu üzrə işin bu ardıcılıqla təşkil edilməsi şagirdlərin təhlil dərində müzakirə edilən sual və tapşırıqları müstəqil yerinə yetirməsini asanlaşdırır. Bu, sonra şagirdlərin rollar üzrə oxusu üçün əlverişli zəmin yaradır. Bu, şagirdlərdə dramatik əsəri oxuyub təhlil etməyə, onun konfliktini dərk etməyə marağı artırır.

Şərhli oxunun əsas vəzifələrindən biri şagirdlərin diqqətini tədqiq olunan əsərin mətninə maraq, onun məzmunu haqqında düşünməyə, münaqişənin, hadisələrin inkişafını izləməyə, komik, faciəli və ya dramatik əsərin yazılma səbəbini müəyyən etməyə yönləndirilməsidir.

Dramatik əsərin məzmununun mənimsənilməsi üzrə işin bu istiqamətlərdə təşkili şagirdlər üçün nisbətən çətin olan təhlilin, münaqişənin, dramatik konfliktin mahiyyəti, qəhrəmanların qarşıdurmasının səbəblərinin müəyyənləşdirilməsi üzrə işin səmərəliliyinə zəmin yaratmış olur.

Şagirdlərin pyesin məzmununa dair bilikləri fərdi sorğu və müsahibə yolu ilə dərinləşdirildikdən sonra təhlil işi aparılır. Bir sıra hallarda müəllimin bədii təhlil adı altında apardığı iş əslində məzmunun mənimsənilməsi üzrə işin təkrarına çevrilir ki, bu da şagirdlərdə bədii əsəri müstəqil təhlil edə bilmək, obrazların səciyyələndirilməsini, konfliktin mahiyyətini, başlıca fikri müəyyənləşdirmək kimi zəruri bacarıqların istənilən səviyyədə formalaşmamasına gətirib çıxarır.

Bu baxımdan dramatik əsərin təhlilində şagirdlərin əsərin mətni üzərində müstəqil işinin təşkili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qəhrəmanların nitqinin, hərəkətlərinin, başqalarına münasibətinin təhlili ilə bağlı müstəqil işin təşkili şagirdlərə onların xarakteri, hərəkət motivləri, həyat mövqeyi haqqında konkret fikir yaratmağa kömək edir. Müəllimin əvvəlcədən müəyyənləşdirdiyi düşünülmüş sual və tapşırıqlar sistemi qəhrəmanların, dramatik hadisə və ya səhnənin, əsərin sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin təhlilinin şagirdlərin müstəqilliyi və fəallığı şəraitində keçməsinə zəmin yaradır.

Dramatik mətn üzrə müzakirə zamanı şagirdlərdə əsərin məzmun və forması, bədii dil xüsusiyyətləri, qəhrəmanların səciyyəsi, münasibətləri və dialoqların məzmunu ilə bağlı sualları yaranır. Şagirdlər mətni oxuduqca və bilavasitə müşahidələr apardıqca sualların xarakteri dəyişə bilər. Bu baxımdan şagirdlərin verdiyi suallar nəticə etibarilə müəllif niyyətinin, başlıca fikrin müəyyənləşdirilməsinə istiqamətləndirilməlidir. Məhz bu prosesdə məktəblilər dramadakı başlıca fikri, münaqişənin mahiyyətini, əsərin bədii özünəməxsusluğunu dərk etməyə başlayırlar.

Qabaqcıl təcrübə göstərir ki, dramatik əsərlərin bədii təhlilində əsərdən seçilmiş səciyyəvi parçalar üzərində iş ən zəruri amillərdən biridir. Dərsdə müsahibə, müzakirə zamanı şagirdlərin təsviri xarakterli cavabları ilə kifayətlənmək olmaz. Çalışmaq lazımdır ki, şagirdlər suallara cavab verməklə yanaşı, verdikləri məlumatı əsərin xarakterik epizodları ilə əyani şəkildə əlaqələndirə bilsinlər. Bu baxımdan müəllim təhlil zamanı problem xarakterli sualların şərhində şagirdlərin pyesin müvafiq epizodlarına müraciət etməsini tələb etməklə təhlilin səmərəliliyini artırmağa müvəffəq ola bilər. Bu, şagirdlərdə dramatik əsərləri təhlil etmək bacarığının formalaşdırılması baxımından çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Dramatik əsərin öyrənilməsinin yekun mərhələsində mövzu ilə əlaqədar əldə edilmiş biliklərin sistemə salınmalı, pyesin məzmun, mövzusu, ideyası, bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri, kompozisiya, süjet, dramatik konflikt və s. üzrə dolğun nəticələr çıxarılmalı, ümumiləşdirmə aparılmalıdır. Bu mərhələdə ədəbi mövzuda inşalar və ya esselər yazdırılması çox faydalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Əhmədov C. Ədəbiyyat tədrisi metodikası. Bakı: Bakı universiteti, 1992, 455 s.
2. Əliyev S., Həsənov B., Mustafayeva A. Ədəbiyyat. X sinif üçün dərslik. Bakı: Bakməşr, 1917. 208 s.
3. Həsənlı B. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Müəllim, 2016, 452 s.
4. Hüseynoğlu S. Ədəbiyyat dərslərində yeni texnologiyalar: fəal/interaktiv təlim. Bakı, 2009. 199 s.
5. Qarabağlı Ə. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası. Bakı: Maarif, 1968, 346 s.
6. Məmmədov D. Ədəbi əsərlərin sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin öyrədilməsi metodikası. Bakı: Maarif, 1997, 120 s.
7. Muradov B. Orta məktəbdə ədəbi əsərlərin öyrədilməsi. Bakı: Maarif, 1992. 202 s.
8. Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, 2018, 349 s.

Açar sözlər: dram, müəllim, şagird, müstəqil, məzmun, təhlil, tamaşa, ədəbiyyat, dərs, müzakirə, janr

Key words: drama, teacher, student, independent, content, analysis, performance, literature, lesson, discussion, genre

Ключевые слова: драма, учитель, ученик, самостоятельный, содержание, анализ, спектакль, литература, урок, дискуссия, жанр

Ədəbiyyat dərslərində dramatik əsərlərin öyrədilməsi yolları

Xülasə

Dramatik əsərlərin orta ümumtəhsil məktəblərində öyrənilməsi zamanı kurikulumun tələblərinin, məktəblilərin yaş və bilik səviyyəsinin, dərketmə imkanlarının diqqətdə saxlanması zəruridir. Bədii mətnin dərsdə oxunması, təhlili zamanı metodik tələblər gözlənilməlidir. Dramatik əsərin dərsdə öyrənilməsi gənc nəslin fəal, yaradıcı şəxsiyyət kimi formalaşdırılması baxımından geniş imkanlar yaratmalıdır.

Bu problemlərin həllində müəllimdən, onun metodik yanaşmalarından, bələdcilik və tədqiqatçılıq fəaliyyətindən, qabaqcıl pedaqoji təcrübəni öyrənib yaradıcı tətbiq etməsindən çox şey asılıdır.

Ədəbiyyat fənni kurikulumun tələbinə görə, məktəbdə fəal oxucunun formalaşdırılması müasir ədəbi təhsilin mühüm məqsədlərindəndir. Şagirdlərdə dramatik əsərləri müstəqil oxumaq, təhlil etmək təcrübəsini genişləndirməyə imkan verən bacarıqlar sistemi formalaşdırılması ədəbiyyat fənni üzrə təhsilin nəticəsinin əsas parametrləridir.

Ways of studying dramatic works in literature lessons

Summary

When studying dramatic works in secondary schools, it is necessary to pay attention to the requirements of the curriculum, the age and level of knowledge of students, and the ability to comprehend. Methodological requirements must be observed when reading and analyzing a literary text in a lesson. The study of a dramatic work in the classroom should create ample opportunities for the formation of the younger generation as an active, creative person.

Much depends on the teacher, his methodological approaches, management and research activities, assimilation and creative application of advanced pedagogical experience in solving these problems.

According to the requirements of the curriculum, the formation of an active reader at school is one of the important goals of modern literary education. The formation of a system of skills that allow expanding the experience of independent reading and analysis of plays are the main parameters of the result of education in the field of literature.

A.Насирова

Пути изучения драматических произведений на уроках литературы

Резюме

При изучении драматических произведений в общеобразовательных школах необходимо обращать внимание на требования учебной программы, возраст и уровень знаний учащихся, способность к осмыслению. Методические требования должны соблюдаться при чтении и анализе художественного текста на уроке.

Изучение драматургического произведения на занятиях должно создавать широкие возможности для формирования подрастающего поколения как активной, творческой личности.

Многое зависит от учителя, его методических подходов, руководящей и исследовательской деятельности, усвоения и творческого применения передового педагогического опыта в решении этих задач.

Согласно требованиям учебной программы, формирование активного читателя в школе является одной из важных целей современного литературного образования. Формирование системы навыков, позволяющих расширить опыт самостоятельного чтения и анализа пьес являются основными параметрами результата образования в области литературы.

Rəyçi: dos. B.Нəsənli